

MATERIAŁY DO SPRAWY EKSTERMINACJI W TZW. KRAJU WARTY
 POWIATY: WIELUŃ — WOJ. ŁÓDZKIE, GOSTYNIŃ — WOJ. WARSZAWSKIE

I

W pierwszym tegorocznym numerze Przeglądu Zachodniego opublikowane zostały materiały do sprawy eksterminacji w tzw. Kraju Warty, mianowicie zestawienie ankiety sądów grodzkich przeprowadzonej jesienią 1945 roku przez Główną Komisję Badania Zbrodni Hitlerowskich przy Ministerstwie Sprawiedliwości w Warszawie (Karol Marian Pospieszalski, Edward Serwański, Materiały do sprawy eksterminacji w tzw. Kraju Warty, Przegląd Zachodni 1/2 1955).

We wstępie do tej publikacji wydawcy stwierdzili: „Z powodu trudności technicznych w uzyskaniu ankiet z dwóch powiatów, mianowicie wieluńskiego, który należał do woj. łódzkiego, i gostynińskiego, który należał do woj. warszawskiego, kwestionariusze z tych powiatów nie zostały w naszym zestawieniu uwzględnione. Wobec opracowania materiałów z pozostałego terenu jest to luka, która nie może zaważyć na obrazie całości.“

Niniejsza publikacja ma uzupełnić powstałą wówczas lukę i tym samym dać czytelnikowi obraz wyników ankiety sądów grodzkich z całego terenu tzw. Kraju Warty.

Wobec obszernego wstępu, którym wydawcy zaopatrzyli poprzednie wyżej wymienione zestawienie wyników ankiety sądów grodzkich, wydawca obecnego zestawienia czuje się zwolniony z obowiązku powtórnego informowania czytelnika o samej ankiecie, opisanu jej wyników, scharakteryzowaniu eksterminacji i podawaniu wiadomości o sposobach opracowania zestawienia. Wydawca pragnie tylko podkreślić, że poniższe zestawienie należy ściśle łączyć z poprzednim, że stanowi ono z tamtym nierozdzieloną całość i wreszcie, że zarówno uwagi o ankiecie, opis jej wyników, charakterystyka eksterminacji i sposób opracowania zestawienia omówione w poprzednim wstępie odnoszą się jak najzupełniej do poniższego zestawienia wyników ankiety sądów grodzkich.

Wydawcy we wstępie do poprzedniej, wymienionej już publikacji stwierdzili, że luka, która powstała wówczas, mianowicie brak wyników ankiety z dwóch powiatów, „nie może zaważyć na obrazie całości“. Bliższa analiza materiału ankiety dotycząca powiatu wieluńskiego i gostynińskiego potwierdza w całej rozciągłości ten sąd.

W tym przypadku należy tylko przeprowadzić specyfikację wyników ankiety sądów grodzkich dotyczącej wymienionych dwóch powiatów. Dokonamy jej w zasadzie w kolejności zagadnień przyjętych we wstępie poprzedniej publikacji.

W ankietach z obu powiatów zanotowano dwa wypadki egzekucji we wrześniu 1939 roku. W obu tych wypadkach wykonawcą egzekucji był Wehrmacht (nr 25, 40).

Jeśli chodzi o okres od końca września do końca grudnia 1939 roku, to mamy typowe masowe egzekucje odwetowe w powiecie gostynińskim (37—39). Przyczyn tych egzekucji nie znamy. Jedna z nich (nr 39) świadczy, że chodziło o eliminację z życia polskiego osób, które zajmowały jakieś stanowiska przed wrześniem 1939 r., w dwóch innych przypadkach można wnioskować, że chodziło o podobny jak wyżej cel eksterminacji.

W zasadniczym okresie okupacji poważna jest w pow. wieluńskim liczba wypadków indywidualnie zamordowanych (22 pozycje na 34 podanych w ankietach — nr 2—6, 8—11, 13—18, 22—25, 27, 30, 34). Liczba zamordowanych w tych indywidualnych egzekucjach dochodzi prawie do 1/3 wszystkich strat powiatu podanych w ankietach. Tego rodzaju akcję eksterminacyjną prowadzili hitlerowcy na całym terenie tzw. Kraju Warty, w szczególności w jego wschodnich powiatach.

Większych egzekucji w pow. wieluńskim było kilka (nr 12, 19—21, 32—33).

W tym samym zasadniczym okresie okupacji w pow. gostynińskim — z którego mamy w ogóle 8 relacji — dwie dotyczą egzekucji 10 i 3 osób (nr 36, 40).

O egzekucjach w 1945 r. mamy jedną relację z pow. gostynińskiego (nr 42).

Wszystkie wyżej wymienione zbrodnie z pow. gostynińskiego świadczą o dużym nasileniu eksterminacji. Zapewne tylko niepełnemu wykonaniu ankiety przypisać należy, że nie mamy z tego powiatu obrazu całości.

Jak na innych terenach tzw. Kraju Warty, zwłaszcza w jego wschodnich częściach, również w powiatach: wieluńskim i gostynińskim obserwujemy znaczne nasilenie eksterminacji Żydów (nr 13, 19, 27, 32—34, pow. wieluński, i nr 38—39, pow. gostyniński).

Kilka egzekucji świadczy o szczególnym nasileniu okrucieństwa hitlerowców. Dotyczy to specjalnie pow. gostynińskiego (nr 35, 37—39, 42; w pow. wieluńskim nr 1, 20). Nasilenie tego okrucieństwa znane nam jest i na innych terenach tzw. Kraju Warty ze wspomnianej już wyżej poprzedniej publikacji. Wówczas też autorzy stwierdzili we wstępie, że w szeregu wypadków „haniebną rolę w eksterminacji ludności polskiej i żydowskiej odegrali miejscowi szowiniści Niemcy“. Dotyczy to i tutaj publikowanego materiału, mianowicie z pow. gostynińskiego (nr 37—39).

Poprzednia publikacja zawierała 443 pozycje, przy czym ankieta sądów grodzkich została tam zebrana i opracowana w Przeglądzie Zachodnim powiatami i w porządku alfabetycznym nazw poszczególnych powiatów. Gdyby więc włączyć omawiane tu powiaty w jedną całość z opracowanymi poprzednio, powiat wieluński i gostyniński powinnyby mieć właściwą tam zastosowaną numerację, czego w tej chwili już przeprowadzić nie można. W tej sytuacji zastosowano odrębną nową numerację pozycji dla pow. wieluńskiego i gostynińskiego.

III

Zestawienie wyników ankiety sądów grodzkich

Powiat Wieluń, województwo łódzkie

1. 11 I 1944. Biała, gm. Naramowice, pow. Wieluń, wieś Biała II.
4 osoby, nazwiska, 3 rolników, murarz.
3 rozstrzelani po kałowaniu na posterunku przez żandarmerię w żwirowni, 1 osobę zabito w czasie katowania bez strzału na posterunku; przyczyny: 1 osobę zabito za pobicie żandarma, resztę za ukrywanie tej osoby.
Zwłoki pochowano na cmentarzu w Białej.
2. 1939—1945. Gm. Bolesławiec—Chotyń, pow. Wieluń.
14 osób, nazwiska.
Zastrzeleni (1 osoba powieszona) przez żandarmerię indywidualnie na terenie gminy w szeregu miejscowości; przyczyny: z oskarżenia Niemców (2), za stosunki z Niemką, za ukrywanie się, niewykonanie pracy, zejście z nocnego posterunku, dostarczanie żywności partyzantom, za przedłużenie urlopu, nielegalny handel wódką; reszta — przyczyny nieznanne.
Zwłoki pochowano na cmentarzach: w Żdarach, Piaskach, Radostowie, Bolesławcu i Mieleśzynie.
Dane pochodzą z wykazu strat, który zawiera również dane dotyczące strat gminy poza jej terenem i obejmuje 9 osób, w tym 1 zamordowaną w Dreźnie, 2 „zameęczone“ w więzieniu w Łodzi i 6 osób, które zginęły w obozach koncentracyjnych w Rzeszy. Tak więc lista strat całej gminy wynosi 23 osoby.
3. I 1944. Chojny, gm. Lututów, pow. Wieluń.
1 osoba, nazwisko, rolnik.
Zastrzelony przez żandarmerię rzekomo za tajny ubój.
Zwłoki pochowano na cmentarzu w Lututowie.
4. 4 V 1940. Czastary, pow. Wieluń.
2 osoby, nazwiska.
Rozstrzelani przez żandarmerię, jako podejrzani o kradzież.
Zwłoki pochowano na cmentarzu parafialnym w Czastarach.

5. 21 XII 1940. Czastary, pow. Wieluń.
1 osoba, nazwisko, rolnik.
Rozstrzelany przez żandarmerię, jako podejrzany o posiadanie broni.
Zwłoki pochowano na cmentarzu parafialnym w Czastarach.
6. 20 V 1941. Czastary, pow. Wieluń.
1 osoba, nazwisko, ksiądz.
Rozstrzelany przez żandarmerię; przyczyny nieznane.
Zwłoki pochowano na cmentarzu parafialnym w Czastarach.
7. VIII 1944. Jeziorna, gm. Gąlewice, pow. Wieluń.
4 osoby, nazwiska nieznane (podano tylko wiek: 16, 26, 30 i 45 lat).
Rozstrzelani przez żandarmerię za ucieczkę z pracy.
Zwłoki pochowano na cmentarzu w Gąlewicach.
8. IX 1941. Ostrówek, gm. Gąlewice, pow. Wieluń.
1 osoba, nazwisko, rolnik.
Rozstrzelany przez żandarmerię; przyczyny nieznane.
Zwłoki pochowano na cmentarzu w Ostrówku.
9. X 1942. Osowa, gm. Gąlewice, pow. Wieluń.
1 osoba, nazwisko, rolnik.
Rozstrzelany przez żandarmerię; przyczyny nieznane.
Zwłoki pochowano na cmentarzu w Cieszęcinie, gm. Gąlewice.
10. 1943—1944. Gąlewice, pow. Wieluń.
7 osób, nazwiska, 3 rolników, 2 robotników, młynarz, kupiec.
Rozstrzelani; o sprawcach egzekucji i jej przyczynach i losie zwłok brak wiadomości w ankiecie.
11. 1 X 1944. Jaworek, gm. Czastary, pow. Wieluń.
1 osoba, nazwisko, rolnik.
Rozstrzelany przez żandarmerię, podejrzany o posiadanie broni.
Zwłoki pochowano na cmentarzu parafialnym w Czastarach.
12. 16 IX 1942. Kiełczygłów, pow. Wieluń, obok kościoła i apteki.
10 osób, nazwiska; 3 rolników, robotnik, budowniczy, sekretarz sądowy, szewc, cieśla; zawodu 2 osób nie podano.
Powieszony przez oddział SS z Łodzi w asyście żandarmerii w odwet za postrzelenie Bezirkslandwirta i zabicie jego żony przez nieznanych sprawców.
Zwłoki wrzucono do wspólnego dołu na cmentarzu w Kiełczygłowie i tam je zakopano.
13. 1939—1945. Kraszewice, gm. Skrzynki, pow. Wieluń.
14 osób (10 Polaków i 4 Żydów), 4 nazwiska nieznane.
Rozstrzelani przez żandarmerię w różnych okresach okupacji, indywidualnie i w różnych miejscowościach gminy, częściowo za „przestępstwa“ gospodarcze, częściowo z przyczyn nieznanych.
Zwłoki pochowano na cmentarzach: w Kraszewicach, Giżycach i w Węglewiczach.
14. 1939—1945. Czajków, zarząd gminny Kuźnica—Grabowska, pow. Wieluń.
Ok. 30 osób.
Zastrzeleni indywidualnie w okresie okupacji.
Co do zwłok brak bliższych danych.
Dane pochodzą z pisma zarządu gminy do sądu grodzkiego w Wieruszowie.
15. VIII 1944. Las majątku Lututów, gm. Lututów, pow. Wieluń.
1 osoba, nazwisko nieznane, rzekomo desantowiec w mundurze angielskim.
Zastrzelony przez gajowego Niemca?
Zwłoki pochowano na cmentarzu w Lututowie.
16. IX 1943. Osada Lututów, gm. Lututów, pow. Wieluń.
1 osoba, nazwisko, rolnik.
Powieszony przez żandarmerię za potajemny ubój.
Zwłoki pochowano na cmentarzu w Lututowie.
17. 17 VIII 1940. Osada Lututów, gm. Lututów, pow. Wieluń.
1 osoba, nazwisko, krawiec.

- Rozstrzelany przez żandarmerię za posiadanie broni.
Zwłoki pochowano na cmentarzu w Lututowie.
18. VI 1943. Osada Lututów, gm. Lututów, pow. Wieluń.
2 osoby, nazwiska nieznane, Rosjanie-jeńcy.
Rozstrzelani przez żandarmerię za ucieczkę z obozu jeńców.
Zwłoki pochowano na cmentarzu w Lututowie.
19. 11 VIII 1942. Lututów, pow. Wieluń.
14 osób, Żydzi, nazwiska.
Rozstrzelani (1 powieszony) przez gestapo i żandarmerię „za wywołanie paniki w getcie“.
Zwłoki zakopano na cmentarzu żydowskim w Lututowie.
20. 1 XI 1944. Osjaków, gm. Radowice, pow. Wieluń, obok kościoła.
7 osób, nazwiska 3 osób nieznane.
Rozstrzelani (6) i 1 osoba zamordowana „przez bicie“ przez żandarmerię za przynależenie do „partyzantki“.
Zwłoki zakopano na cmentarzu we wspólnym grobie, później ekshumowano i pochowano indywidualnie przez rodziny na tymże cmentarzu.
21. 12 VIII 1942. Praszka, pow. Wieluń, cmentarz żydowski.
27 osób, Żydzi, nazwiska.
Rozstrzelani; wykonawcy i przyczyny egzekucji nieznane.
Zwłoki zakopano na miejscu egzekucji, grób zrównano z ziemią.
22. 20 XI 1944. Parcice (kwestion. Radostów), gm. Czastary, pow. Wieluń.
1 osoba, nazwisko, rolnik.
Rozstrzelany przez żandarmerię za potajemny ubój.
Zwłoki pochowano na cmentarzu w Radostowie.
23. 10 VII 1943. Parcice (kwestion. Radostów), gm. Czastary, pow. Wieluń.
1 osoba, nazwisko, kupiec.
Rozstrzelany przez żandarmerię za „szmugiel“.
Zwłoki pochowano na cmentarzu w Radostowie.
24. 11 IX 1943. Radostów, gm. Czastary, pow. Wieluń.
1 osoba, nazwisko, rolnik.
Rozstrzelany przez żandarmerię, podejrzany o kradzież.
Zwłoki pochowano na cmentarzu w Radostowie.
25. 1 IX 1939. Radostów, gm. Czastary, pow. Wieluń.
1 osoba, nazwisko, rolnik.
Rozstrzelany przez Wehrmacht; przyczyna: „nie uciekał podczas wkroczenia wojsk niemieckich“.
Zwłoki pochowano na cmentarzu w Radostowie.
26. 19 IX 1944. Radostów, gm. Czastary, pow. Wieluń.
3 osoby, nazwiska, 2 rolników.
Rozstrzelani przez gestapo jako posądzeni o przynależność do konspiracji.
Zwłoki pochowano na cmentarzu w Radostowie.
27. 19 XI 1943. Radostów, gm. Czastary, pow. Wieluń.
1 osoba, nazwisko, rolnik.
Zamordowany przez żandarmerię „za nieprzyjście do pracy w gospodarstwie Niemca z powodu choroby“.
Zwłoki pochowano na cmentarzu w Radostowie.
28. VIII 1944. Skomlin, pow. Wieluń, las Młyński.
3 osoby, nazwiska nieznane, cudzoziemcy (prawdopodobnie Rosjanie).
Rozstrzelani przez żandarmerię; przyczyny nieznane.
Zwłoki pochowano na cmentarzu w Skomlinie.
29. 4 X 1943. Wróblew (kwestion. Skomlin), pow. Wieluń.
3 osoby, nazwiska.
Rozstrzelani przez żandarmerię; przyczyny nieznane.
Zwłoki pochowano na cmentarzu w Skomlinie.

30. 1939—1945. Sokolniki, pow. Wieluń.
7 osób, nazwisko 1 osoby nieznane.
Zamordowani przez żandarmerię indywidualnie w okresie okupacji.
Zwłoki pochowano na cmentarzu w Sokolnikach.
Dane pochodzą z pisma zarządu gminy do sądu grodzkiego w Wieruszowie.
31. I lub II 1942. Wieluń, pow. Wieluń.
10 osób, nazwiska nieznane.
Powieszni przez żandarmerię przy współudziale gestapo; przyczyny: bliżej nie określony odwet.
Zwłoki pochowano na cmentarzu żydowskim.
32. X 1939—1942. Wieluń, pow. Wieluń.
Ok. 80 osób (Polacy-cywiłe i żołnierze oraz Żydzi), nazwiska nieznane; z Wielunia i z nieznanymi miejscowości.
Rozstrzelani przez gestapo i żandarmerię; przyczyny nieznane. W jednym z transportów na miejsce egzekucji (ok. 20 osób) widziano ofiary w mundurach polskich.
Zwłoki zakopano we wspólnym grobie na cmentarzu żydowskim.
33. 21 VIII 1942. Wieruszów, pow. Wieluń.
80 osób (Żydzi, z miejscowego getta).
Rozstrzelani przez gestapo przy pomocy żandarmerii jako chorzy i niezdolni do pracy podczas likwidacji getta.
Zwłoki zakopano we wspólnym grobie na „miejscowym kirkucie“.
34. Jesień 1943 i 4/5 XI 1944. Wierzbie, gm. Praszka, pow. Wieluń.
11 osób (8 Polaków i 3 Żydów), 4 nazwiska nieznane.
Rozstrzelani przez żandarmerię jako posądzeni o napad (2), „za kartki chlebowe“ (2), przetrzymywanie i ukrywanie Polaków (2), za ukrywanie się (1); co do reszty przyczyny nieznane.
Zwłoki pochowano na cmentarzu katolickim w Wierzbieniu, później częściowo ekshumowano (4).

Powiat Gostynin, województwo warszawskie

35. 1940—1943. Gostynin — Lasy Kraśnica, pow. Gostynin.
42 osoby, nazwiska 4 osób nieznane; z Gostynina i innych miejscowości pow. gostynińskiego i z Kutna.
Rozstrzelani przez żandarmerię w różnych okresach czasu. „Egzekucje z różnych przyczyn wyznajdowanych przez okupantów“.
Zwłoki zakopano na miejscu egzekucji, po wojnie ekshumowano i pochowano na cmentarzu rzym.-katol. w Gostyninie.
W orzeczeniu dotyczącym ekshumacji zwłok (por. dane niżej p. nrem 36) stwierdzono, że zwłoki zamordowanych „na Kraśnicy“ nosiły ślady dobijania „w sposób bestialski za pomocą narzędzi tępych“; świadczy o tym m. in. strzaskanie czaszek. Niektórym ofiarom związano usta szalikami, prawdopodobnie dlatego że w czasie mordu krzyczały.
36. 15 VI 1941. Gostynin — Lasy Drzewce, pow. Gostynin, pl. Synagoga, Floriańska 11.
10 osób, nazwiska; z Gostynina i pow. gostynińskiego.
Rozstrzelani przez gestapo w „odwet za rzekome zabójstwo żandarma niemieckiego“.
Zwłoki zakopano w lasach miejskich Drzewce, po wojnie ekshumowano i pochowano na cment. rzym.-katol. w Gostyninie.
Do kwestionariusza załączono protokół komisji ekshumacyjnej z otwarcia mogiły i wydobywania zwłok w lasach Kraśnica i Drzewce, orzeczenie dotyczące ekshumacji zwłok oraz plan sytuacyjny grobów zamordowanych w wyżej wymienionych miejscowościach.
37. XII 1939. Łąck, pow. Gostynin, w lesie na tzw. Smolarzu, 1 km za Łąckiem, przy szosie w stronę Płocka.
28 osób; z Płocka i pow. płockiego.
Rozstrzelani przez gestapo „przy współudziale miejscowych Volksdeutscheów, któ-

- rzy pilnowali w czasie egzekucji dostępu do miejsca zbrodni i przysypywali groby"; przyczyny nieznanne.
Zwłoki wrzucono do 3 dołów na miejscu egzekucji „po uprzednim związaniu im (ofiaram — red.) rąk drutem (po 2 osoby razem)”; po wojnie częściowo ekshumowano (14 zwłok). Co do reszty zwłok poczyniono przygotowania do ekshumacji.
38. XI—XII 1939. Łąck, pow. Gostynin, Podgórze przy szosie Płock—Łąck.
43 osoby (Polacy i Żydzi), prawdopodobnie z pow. płockiego.
Rozstrzelani przez gestapo, przy współudziale miejscowych Volksdeutsche, którzy zasypywali zwłoki pomordowanych. „Na pół żywe ofiary, powiązane drutami za ręce po dwie osoby, zostały stłoczone do dołów, które następnie zrównano z ziemią i zamaskowano”; przyczyny nieznanne.
Zwłoki zakopano na miejscu egzekucji, po wojnie częściowo ekshumowano (29 zwłok); co do reszty zwłok poczyniono przygotowania do ekshumacji.
39. XI 1939. Łąck, pow. Gostynin, w lesie między wsią Wola Łącka i Bolesławowem.
25 osób (Polacy i 4 Żydów), nazwiska: 4 nauczycieli, 3 księży, 3 kupców, burmistrz i wiceburmistrz m. Gostynina, 2 rzemieślników, komendant policji, buchalter, felczer, właściciel młyna, adwokat, dyr. KKO, poseł na sejm; zawodu pozostałych osób nie podano; wszyscy z Gostynina.
Rozstrzelani przez gestapo przy współudziale miejscowych Volksdeutsche, tzw. SA. „Na pół żywe ofiary, powiązane drutami za ręce, stłoczone do dołu wspólnego”.
Zwłoki zakopano na miejscu egzekucji, po wojnie ekshumowano i pochowano na cmentarzu parafialnym w Gostyninie.
Dane pochodzą z kwestionariusza, z protokołu komisji ekshumacyjnej otwarcia grobu i wydobywania zwłok; ponadto do kwestionariusza załączono orzeczenie lekarskie dotyczące ekshumacji grobu, wykaz przedmiotów znalezionych przy odkopaniu grobu i szkic orientacyjny miejsc grobów zamordowanych przez Niemców w latach 1939—1940 Polaków na terenie gminy Łąck.
40. 17 IX 1939. Słubice, pow. Gostynin.
6 osób, nazwiska 4 osób nieznanne; uchodźcy (4) i miejscowi (2), rolnicy.
Rozstrzelani przez Wehrmacht „oskarżeni o współudział z wojskiem polskim”.
Zwłoki pochowała miejscowa ludność na cmentarzu parafialnym w Słubicach.
41. 15 VII 1943. Słubice, pow. Gostynin.
3 osoby, nazwiska, robotnicy.
Powieszni przez gestapo, żandarmerię i partię za „szmukiel”.
Zwłoki zakopano w rowie przydrożnym przy trakcie Słubice—Hłów, później ekshumowano i pochowano na cmentarzu parafialnym w Słubicach.
42. 11 I 1945. Słup, gm. Pacyna, pow. Gostynin.
4 osoby, nazwiska nieznanne.
Rozstrzelani (2) i spaleni (2) w oborze przez żandarmerię; przyczyny: „wymienione ofiary były partyzantami”.
Zwłoki zakopano na gruntach majątku Słup.

EDWARD SERWAŃSKI